

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต กรณีศึกษาห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานีให้เป็นห้องสมุดมีชีวิต ในด้านการบริการสารสนเทศ ด้านทรัพยากรสารสนเทศและด้านความสัมพันธ์กับชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบห้องสมุดประชาชน จังหวัดปทุมธานีให้เป็นห้องสมุดมีชีวิตที่เหมาะสมและถ่ายทอดการพัฒนาและการให้บริการห้องสมุดมีชีวิตให้กับบุคลากรห้องสมุดและชุมชน ซึ่งในการพัฒนาระบบสารสนเทศเพื่อจัดทำเป็นห้องสมุดมีชีวิต มีขั้นตอนในการวิจัยดังนี้

1) ลงพื้นที่เพื่อจัดเตรียมข้อมูลพื้นฐาน จากห้องสมุดประชาชนในสังกัดห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี 7 แห่ง

2) การพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต ในขั้นตอนนี้ทำการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตตามแนวคิดห้องสมุดมีชีวิต จากแบบสอบถามตลอดจนการสัมภาษณ์ ซึ่งครอบคลุมทั้ง 3 ประเด็น คือ ด้านบริการสารสนเทศ ด้านทรัพยากรสารสนเทศและด้านความสัมพันธ์กับชุมชน สำหรับการพัฒนาห้องสมุดชีวิตนั้น มีขั้นตอนในการดำเนินงาน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผนพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์ระบบ

ขั้นตอนที่ 3 การออกแบบระบบ

ขั้นตอนที่ 4 การพัฒนาระบบ สำหรับระบบห้องสมุดที่ต้องดำเนินการพัฒนา คือ เว็บไซต์ ฐานข้อมูล ด้านทรัพยากรสารสนเทศ และติดตั้งระบบห้องสมุดมีชีวิตให้กับห้องสมุดประชาชน ทั้ง 7 แห่ง

3) ถ่ายทอดและฝึกอบรมการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตรูปแบบที่เหมาะสมกับ บรรณารักษ์ เจ้าหน้าที่ของห้องสมุดและคนในชุมชน ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานห้องสมุด ทั้ง 7 แห่ง

4) ประเมินผลและปรับปรุงรูปแบบห้องสมุดมีชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้ง 7 แห่ง

5) ติดตามผลและเผยแพร่รูปแบบห้องสมุดมีชีวิตสู่ชุมชน

จากผลการศึกษา สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1.1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อจัดเตรียมข้อมูลพื้นฐาน และนำมาพัฒนาเป็นระบบห้องสมุดมีชีวิต ได้ดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 61.8 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 38.3 มีอายุระหว่าง 26-40 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.5 รองลงมา มีอายุระหว่าง 41-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.0 อายุระหว่าง 18-25 ปี จำนวน 60 คน คิดเป็นร้อยละ 15.0 อายุระหว่าง 6-12 ปี

และอายุระหว่าง 13-17 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.8 ส่วนอายุ 61 ปีขึ้นไป ตอบแบบสอบถามน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.0 เป็นนักเรียนมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 22.0 รองลงมา คือ รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 13.5 และอาชีพเกษตรกรที่ใช้บริการน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 2.3 มีระดับการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 27.0 รองลงมา คือ ระดับประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 21.0 และระดับการศึกษาอื่นๆ ไม่ได้ระบุ คิดเป็นร้อยละ 4.5 เข้าใช้บริการ 1-2 ครั้งต่อสัปดาห์มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 47.0 รองลงมา คือ เข้าใช้บริการทุกวัน คิดเป็นร้อยละ 15.6 และ เข้าใช้บริการในช่วงเวลาอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 5.0 มีวัตถุประสงค์เพื่ออ่านหนังสือพิมพ์/วารสาร/หนังสือมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.3 รองลงมา คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อยืม-คืน หนังสือ คิดเป็นร้อยละ 62.8 วัตถุประสงค์ที่เข้าใช้บริการมากที่สุด คือ ใช้คอมพิวเตอร์/อินเทอร์เน็ต คิดเป็นร้อยละ 38.8 และเพื่อเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของห้องสมุด คิดเป็นร้อยละ 19.0 และมีวัตถุประสงค์ในการใช้สื่อวัสดุ น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.3 ประเภทของทรัพยากรสารสนเทศที่ผู้ใช้บริการใช้บริการบ่อยที่สุด คือ หนังสือ จำนวน 278 คน คิดเป็นร้อยละ 69.5 รองลงมา คือ นวนิยาย/เรื่องสั้น คิดเป็นร้อยละ 50.2 หนังสือพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 46.0 วารสาร คิดเป็นร้อยละ 38.0 สื่อทัศนวัสดุ คิดเป็นร้อยละ 10.3 ทรัพยากรประเภทอื่นๆ ไม่ได้ระบุ คิดเป็นร้อยละ 7.8

5.1.2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตในด้านต่างๆ มีดังนี้

5.1.2.1 ด้านการบริการสารสนเทศ พบว่า ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.70$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ต้องการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อเช่นกัน โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ต้องการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ของห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอ ($\bar{X}=3.32$) รองลงมา คือ ต้องการมีส่วนร่วมในการประเมินการบริการของห้องสมุด ($\bar{X}=3.26$) การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในวันสำคัญต่างๆ ($\bar{X}=3.19$) มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่างๆ ที่ห้องสมุดจัดขึ้นเป็นประจำ ($\bar{X}=3.14$) เข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านทั้งในห้องสมุดและนอกห้องสมุด ($\bar{X}=3.13$) ได้เสนอแนะหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือ สื่อสารสนเทศและบริการแก่ห้องสมุด ($\bar{X}=3.12$) มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของห้องสมุด ($\bar{X}=3.08$) สำหรับข้อที่อยู่ในระดับปานกลาง แต่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ต้องการมีส่วนร่วมในการเป็นอาสาสมัครหรือส่งเสริมการอ่านร่วมกับห้องสมุด ($\bar{X}=3.03$)

5.1.2.2 ด้านทรัพยากรสารสนเทศ พบว่า ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต ด้านทรัพยากรสารสนเทศ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=2.70$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ต้องการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลางทุกข้อเช่นกัน โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดหาหนังสือเข้าห้องสมุด ($\bar{X}=2.85$) มีส่วนร่วมในการจัดหาวารสารเข้าห้องสมุด ($\bar{X}=2.70$) มีส่วนร่วมในการจัดหาหนังสือพิมพ์เข้าห้องสมุด ($\bar{X}=2.67$) และข้อที่มีค่าเฉลี่ยในระดับปานกลางน้อยที่สุด คือ การมีส่วนร่วมในการจัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้าห้องสมุด ($\bar{X}=2.59$)

5.1.2.3 ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่า ชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}=3.13$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ต้องการ

มีส่วนร่วมอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับมากและระดับปานกลาง และข้อที่อยู่ในระดับมาก คือ ได้รับความเสมอภาคจากบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ในการให้บริการ ($\bar{X}=3.64$) ส่วนข้อที่อยู่ในระดับปานกลาง คือ มีความสนิทสนมกับบรรณารักษ์ที่ให้บริการ ($\bar{X}=3.45$) สามารถแสดงความคิดเห็นต่อห้องสมุดได้ ($\bar{X}=3.22$) มีส่วนร่วมในกิจกรรมของห้องสมุด ($\bar{X}=3.05$) และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานห้องสมุด ($\bar{X}=2.86$)

5.1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตในอนาคตที่ต้องการ

5.1.3.1 การบริการสารสนเทศ พบว่า ห้องสมุดควรมีบริการข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับห้องสมุด คิดเป็นร้อยละ 74.0 มากที่สุด รองลงมา คือ บริการถาม-ตอบ บรรณารักษ์ผ่านเว็บไซต์ คิดเป็นร้อยละ 44.6 บริการจองหนังสือผ่านเว็บไซต์ คิดเป็นร้อยละ 41.2 และบริการอื่นๆ ไม่ได้ระบุว่าเป็นบริการอะไรต้องการให้น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 8.2

5.1.3.2 รูปแบบของข่าวสารที่ผู้ใช้บริการต้องการจากห้องสมุดมากที่สุด คือ บริการข่าวสารบนบอร์ดประชาสัมพันธ์ห้องสมุด คิดเป็นร้อยละ 60.5 รองลงมา คือ ต้องการใช้จ่ายประชาสัมพันธ์ คิดเป็นร้อยละ 58.0 บริการแจ้งข่าวสารผ่านเว็บไซต์ คิดเป็นร้อยละ 50.8 จากแผ่นพับแจ้งข่าวสารแก่สมาชิก คิดเป็นร้อยละ 46.8 จากวิทยุชุมชน คิดเป็นร้อยละ 24.3 และต้องการรูปแบบอื่นๆ ไม่ได้ระบุจำนวน คิดเป็นร้อยละ 7.8

5.1.3.3 ทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการให้ห้องสมุดจัดหามากที่สุด คือ หนังสือ คิดเป็นร้อยละ 79.3 รองลงมา คือ ต้องการให้จัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์ คิดเป็นร้อยละ 63.8 วารสาร คิดเป็นร้อยละ 58.0 หนังสือพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 54.5 สื่อโสตทัศนวัสดุ คิดเป็นร้อยละ 41.0 และต้องการให้จัดหาทรัพยากรประเภทอื่นๆ ซึ่งไม่ได้ระบุอยู่ในระดับน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 7.8

5.1.3.4 รูปแบบของทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการให้ห้องสมุดมีไว้บริการมากที่สุด คือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ คิดเป็นร้อยละ 72.2 รองลงมา คือ สิ่งตีพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 67.2 และสิ่งไม่ตีพิมพ์ คิดเป็นร้อยละ 41.0 ส่วนทรัพยากรสารสนเทศรูปแบบอื่นๆ ซึ่งไม่ได้ระบุผู้ใช้บริการต้องการให้มีไว้บริการในห้องสมุดน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 9.0

5.1.3.5 กิจกรรมที่ต้องการให้ห้องสมุดจัดทำขึ้นมากที่สุด คือการแนะนำหนังสือใหม่ คิดเป็นร้อยละ 77.7 รองลงมา คือจัดฝึกอาชีพหรือฝึกทักษะชีวิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต คิดเป็นร้อยละ 62.0 กิจกรรมแนะนำหนังสือ (โดยสมาชิก) คิดเป็นร้อยละ 49.8 จัดนิทรรศการวันสำคัญ คิดเป็นร้อยละ 48.7 เล่าเรื่องจากหนังสือ คิดเป็นร้อยละ 41.2 เวทีเสวนาหรือสัมมนาให้ความรู้ด้านสุขภาพ คิดเป็นร้อยละ 32.8 และกิจกรรมที่ต้องการให้ห้องสมุดจัดน้อยที่สุด คือ การจัดทำบรรณนิทัศน์ คิดเป็นร้อยละ 22.0

5.1.4 ปัญหาเกี่ยวกับการใช้บริการห้องสมุด พบว่า ปัญหาที่กลุ่มตัวอย่างพบบ่อยที่สุดในการใช้บริการห้องสมุด คือ ในห้องสมุดส่วนใหญ่มีหนังสือเก่า ล้าสมัยและหนังสือที่มีอยู่ในห้องสมุดไม่ตรงกับความต้องการ คิดเป็นร้อยละ 44.5 รองลงมา คือ หาหนังสือไม่พบ คิดเป็นร้อยละ 43.0 หนังสือด้านบันเทิงมีจำนวนน้อยมากหรือแทบไม่มี คิดเป็นร้อยละ 32.5 ไม่มีสื่อบันเทิง คิดเป็นร้อยละ 31.8 ไม่เข้าใจวิธีการค้นหา คิดเป็นร้อยละ 30.3 สถานที่คับแคบ คิดเป็นร้อยละ 18.8 ส่วนปัญหาอื่นๆ นั้นกลุ่มตัวอย่างไม่ได้ระบุ คิดเป็นร้อยละ 15.5 และปัญหาที่ผู้ใช้บริการพบน้อยที่สุด คือการให้บริการของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ คิดเป็นร้อยละ 6.5

5.1.5 การประเมินผลการฝึกอบรม ผลการประเมินการฝึกอบรมของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่งมีรายละเอียดดังนี้

5.1.5.1 สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม หลังจากการเข้ารับการฝึกอบรมพบว่า ผู้รับการฝึกอบรมส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 59.0 และเพศชาย คิดเป็นร้อยละ 41.0 มีอายุระหว่าง 26-40 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.5 รองลงมา มีอายุระหว่าง 41-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 24.0 อายุระหว่าง 18-25 ปี คิดเป็นร้อยละ 15.0 อายุระหว่าง 6-12 ปี และอายุระหว่าง 13-17 ปี คิดเป็นร้อยละ 12.8 ส่วนอายุ 61 ปีขึ้นไปน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 5.0 เป็นนักศึกษามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 45.2 รองมา คือ รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ คิดเป็นร้อยละ 13.8 และอาชีพเกษตรกรใช้บริการน้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.0 มีการศึกษาระดับปริญญาตรีมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.4 รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1- ม.3) คิดเป็นร้อยละ 24.8 และระดับการศึกษาอื่นๆ ไม่ได้ระบุ คิดเป็นร้อยละ 0.5

5.1.5.2 ผลการประเมินของผู้รับการฝึกอบรมที่มีต่อการถ่ายทอดการฝึกอบรม ห้องสมุดมีชีวิต ด้านหัวข้อวิชา ด้านวิทยากรและด้านความเหมาะสมของโครงการในภาพรวมมีรายละเอียดดังนี้

1) ด้านหัวข้อวิชา โดยรวมทั้ง 7 แห่ง มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.07$) และพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อเช่นกัน โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ หัวข้อเรื่องประโยชน์ที่คิดว่าจะนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้งาน ($\bar{X}=4.34$) รองลงมา คือ หัวข้อเรื่องความสอดคล้องของเนื้อหาวิชากับวัตถุประสงค์ของหัวข้อวิชา ($\bar{X}=4.26$) ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ หลังการอบรม ($\bar{X}=4.16$) และหัวข้อวิชาความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ ก่อนการอบรม ($\bar{X}=3.60$)

2) ด้านวิทยากร พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.31$) และพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อเช่นกัน โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ระหว่าง ($\bar{X}=4.18-4.41$) สำหรับข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เรื่องความรู้และประสบการณ์ในเรื่องที่บรรยาย ($\bar{X}=4.41$) รองลงมา คือ เรื่องความเหมาะสมของวิทยากรโดยรวม ($\bar{X}=4.38$) ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ($\bar{X}=4.37$) ความชัดเจนในการตอบข้อซักถาม-ให้คำแนะนำ ($\bar{X}=4.26$) เทคนิควิธีในการนำเสนอเนื้อหาวิชา ($\bar{X}=4.24$) และความสามารถในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ($\bar{X}=4.18$) ตามลำดับ

3) ด้านความเหมาะสมของโครงการในภาพรวม พบว่า มีความคิดเห็นในด้านนี้อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=4.12$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากเช่นกัน โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ลำดับแรก คือ ความพึงพอใจในการฝึกอบรมครั้งนี้ ($\bar{X}=4.39$) ประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรมครั้งนี้ ($\bar{X}=4.31$) และการบริหารการฝึกอบรมระหว่างการฝึกอบรม ($\bar{X}=4.21$)

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

ประเด็นสำคัญที่ได้จากการศึกษาในเรื่องนี้ ได้นำมาสรุปโดยมีการนำวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาอ้างอิงสนับสนุน ดังนี้

5.2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต ด้านการบริการสารสนเทศ ด้านทรัพยากรสารสนเทศและด้านความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่า โดยรวมและรายข้อต้องการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ทั้ง 3 ด้าน อาจสืบเนื่องมาจากประชาชนในชุมชนไม่มีเวลามากพอในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุด อีกประการหนึ่งต้องประกอบอาชีพของตนเองเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัวและอาจมีความเข้าใจว่าตนเองไม่มีความรู้ ความสามารถด้านห้องสมุดหรืออาจมีความคิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดไม่มีผลตอบแทนหรือผลประโยชน์ใดๆ จึงทำให้ไม่ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดหรืออีกประเด็นหนึ่ง คือ ต้องอุทิศตนหรือต้องเสียสละเวลาในการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ดังนั้น จึงทำให้มีความคิดเห็นที่จะเข้าร่วมพัฒนาห้องสมุดอยู่ในระดับปานกลางและจากผลการศึกษาเป็นรายข้อ พบว่า

5.2.1 ด้านการบริการสารสนเทศ ผู้ใช้บริการต้องการได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ของห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอ รองลงมา คือ ต้องการมีส่วนร่วมในการประเมินการบริการของห้องสมุด การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านในวันสำคัญต่างๆ ต้องการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่างๆ ที่ห้องสมุดจัดขึ้นเป็นประจำ ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านทั้งในห้องสมุดและนอกห้องสมุด ได้เสนอแนะหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหนังสือ สื่อสารสนเทศและบริการแก่ห้องสมุด มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมของห้องสมุด สำหรับข้อที่อยู่ในระดับปานกลางแต่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ เรื่องการมีส่วนร่วมในการเป็นอาสาสมัครหรือส่งเสริมการอ่านร่วมกับห้องสมุด เนื่องจากถ้าเป็นอาสาสมัครแล้วต้องอุทิศเวลาให้กับห้องสมุด จากผลการศึกษาในประเด็นดังกล่าวเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ อดิรัตน์ เจริญเขต (2551) ที่พบว่า การที่จะพัฒนาห้องสมุดไปสู่ห้องสมุดมีชีวิตได้นั้น ปัจจัยสำคัญคือ การสนับสนุนของมหาวิทยาลัยและผู้บริหาร มหาวิทยาลัยควรมีนโยบายในการพัฒนาห้องสมุดมีชีวิต มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและบรรยายทางวิชาการ เช่น การมีโรงพิมพ์สำหรับเอกสารประกอบการเรียนการสอนหนังสือ ตำราทางวิชาการ วารสารและมีหลักสูตรที่สนับสนุนการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง นอกจากนี้ Brown (อ้างถึงใน สุรีย์ ตันท์ศรีสุโรจน์, 2531) กล่าวว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสังคมอย่างแข็งขันและไม่แข็งขัน จะมีฐานะแตกต่างกันออกไป แนวความคิดที่เขาคาดหวังให้เข้าร่วมในกิจกรรมบางอย่าง บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคม (การศึกษา อาชีพและรายได้สูง) มักจะเข้าร่วมกิจกรรมบางอย่างแข็งขันมากกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมต่ำ ส่วนในด้านวิชาการสำหรับผู้ปกครองและชุมชน คือ เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็กที่บ้าน เป็นวิทยากรช่วยสอนทักษะความชำนาญพิเศษในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นผู้ช่วยครูเพื่อช่วยเหลือครูในฐานะครูพิเศษและให้คำปรึกษาด้านอื่นๆ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้จากหลักการที่ว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ ซึ่งชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ดีมากอย่างหนึ่งและเป็นผู้ร่วมประเมินผล เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานในปีต่อไป จากความเห็นดังกล่าวจึงทำให้เห็นว่าประชาชนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหาหนังสือเข้าห้องสมุด มีส่วนร่วมในการจัดหาวารสารเข้า

ห้องสมุด มีส่วนร่วมในการจัดหาหนังสือพิมพ์เข้าห้องสมุดและมีส่วนร่วมในการจัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้าห้องสมุด

5.2.1.2 ด้านทรัพยากรสารสนเทศ ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดหาหนังสือ วารสาร หนังสือพิมพ์อยู่ในระดับปานกลาง สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กรรณิการ์ นาโคยูและคณะ (2547) ที่พบว่า ผู้ใช้บริการต้องการให้มีหนังสือ วารสารและต้องการให้จัดหางบประมาณให้เพียงพอเพื่อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศอย่างเพียงพอและทันสมัยและควรสำรวจผู้ใช้ด้วย จากผลการศึกษาในครั้งนี้ยังพบอีกว่าผู้ใช้บริการต้องการมีส่วนร่วมในการจัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้าห้องสมุดอยู่ในระดับน้อยที่สุด ในประเด็นนี้อาจเป็นเพราะผู้ใช้บริการห้องสมุดส่วนใหญ่เป็นประชาชนในชุมชนซึ่งประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้าง เกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ไม่มีความสามารถและความเข้าใจพอที่จะนำเสนอให้ห้องสมุดจัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์เข้าใช้บริการได้

5.2.1.3 ด้านความสัมพันธ์กับชุมชน พบว่า ผู้ใช้บริการต้องการได้รับความเสมอภาคจากบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ในการให้บริการมากกว่าต้องการสนทนากับบรรณารักษ์ที่ให้บริการหรือแสดงความคิดเห็นต่อห้องสมุดได้ รวมทั้งต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของห้องสมุดและมีส่วนร่วมในการดำเนินงานห้องสมุดอีกด้วย ในประเด็นนี้อาจเป็นเพราะประชาชนในชุมชนมีหลากหลายอาชีพ ซึ่งอาจแตกต่างกันทั้งเรื่องรายได้และการศึกษา รวมทั้งอาชีพที่ประกอบอยู่ทำให้ชุมชนมองถึงเรื่องความเสมอภาคเป็นหลัก

สรุปว่า รูปแบบขั้นตอนและลักษณะของการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนมีเสรีภาพเต็มใจ มีความสามารถและรวมตัวกัน เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับลักษณะของกิจกรรมนั้นๆ

5.2.2 รูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตในอนาคตที่ต้องการ

5.2.2.1 การบริการสารสนเทศ ต้องการให้ห้องสมุดมีบริการข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับห้องสมุดให้มากที่สุด รองลงมา คือ ต้องการให้มีบริการถาม-ตอบ บรรณารักษ์ผ่านเว็บไซต์ บริการจองหนังสือผ่านเว็บไซต์และต้องการบริการอื่นๆ ไม่ได้ระบุว่า เป็นบริการอะไรน้อยที่สุด จากผลการศึกษาในประเด็นนี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อิดาร์ตัน เจริญเขต (2551) ที่พบว่า การบริการสารสนเทศ นอกจากห้องสมุดจะมีบริการพื้นฐานแล้วควรเพิ่มบริการเชิงรุก เช่น บริการส่งสารสนเทศ (Document Delivery) บริการช่วยสืบค้นสารสนเทศให้แก่ อาจารย์ นักศึกษาปริญญาโท และยังเป็นไปในทิศทางเดียวกับ The Bibliotheca Viva Program (2002) ที่กล่าวว่า ห้องสมุดมีชีวิต (Living Library) ไม่ใช่สถานที่จัดเก็บและรักษาทรัพยากรสารสนเทศ แต่ห้องสมุดมีชีวิตนั้นต้องเป็นศูนย์กลางในการจัดการ จัดหมวดหมู่และเผยแพร่ความรู้ นอกจากนี้ สัมพันธ์ พลันสังเกตุ (2546) ยังกล่าวว่า ควรจัดหามาตรการ กลไกและวิธีการสนับสนุนให้ห้องสมุดมีบริการที่ทันสมัย ตื่นตาต้องใจ ท้นความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ สามารถค้นคว้าสารสนเทศได้ตามต้องการและมีชีวิตชีวา โดยมีกิจกรรมการบริการอย่างต่อเนื่องและประทับใจและต้องส่งเสริมให้ห้องสมุดเป็นแหล่งสะสมความรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้สามารถเข้ามาใช้บริการโดยเท่าเทียมและเข้าถึงได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสและพิการ เพื่อให้ศึกษาหาความรู้ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

5.2.2.2 รูปแบบของข่าวสารที่ผู้ใช้บริการต้องการจากห้องสมุดมากที่สุด คือ บริการข่าวสารบนบอร์ดประชาสัมพันธ์ห้องสมุด ในประเด็นนี้บ่งบอกให้ทราบว่าผู้ใช้บริการต้องการอ่านและ

สนใจข่าวสารมากขึ้น เพราะอย่างน้อยยังเป็นหลักประกันว่า ข่าวสารที่เผยแพร่เชื่อถือได้ นอกจากนี้ยังต้องการใช้ป้ายประชาสัมพันธ์ บริการแจ้งข่าวสารผ่านเว็บไซต์จากแผ่นพับแจ้งข่าวสารแก่สมาชิก และต้องการรูปแบบข่าวสารจากวิทยุชุมชน ซึ่งแตกต่างจากผลการวิจัยของ พัชรา ทิพยมหงษ์ (2547) ที่พบว่า ผู้ใช้บริการต้องการให้สร้างบรรยากาศในสำนักวิทยบริการโดยจัดมุมกาแฟ มุมบันเทิง มุมหนังสือใหม่และจัดหาเครื่องคอมพิวเตอร์ให้บริการ

5.2.2.3 ทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการให้ห้องสมุดจัดหาหนังสือมากที่สุดเพราะเล็งเห็นว่าหนังสือเป็นสิ่งพิมพ์ที่ก่อให้เกิดความรู้ เพิ่มความคิดทางสติปัญญาและประสบการณ์ของมนุษย์ที่จัดทำเป็นรูปเล่มหนังสือ ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะเนื้อหาได้ 5 ประการ คือ หนังสือสารคดี (Nonfiction) หนังสือบันเทิงคดี (Fiction) ตำรา (Textbook) หนังสืออ้างอิง (Reference book) สิ่งพิมพ์รัฐบาล (Government Publication) นอกจากนี้ยังต้องการให้จัดหาสื่ออิเล็กทรอนิกส์วารสาร หนังสือพิมพ์ สื่อโสตทัศนวัสดุ เป็นต้น ในประเด็นนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ จิตารัตน์ เจริญเขต (2551) ที่พบว่า ห้องสมุดควรมีทรัพยากรสารสนเทศให้หลากหลายประเภท ทั้งสื่ออิเล็กทรอนิกส์และทรัพยากรสิ่งพิมพ์ โดยมีจำนวนที่เพียงพอตอบสนองต่อความต้องการของผู้ใช้บริการ

5.2.2.4 รูปแบบของทรัพยากรสารสนเทศที่ต้องการให้ห้องสมุดมีไว้บริการมากที่สุดคือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ในประเด็นนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ จิตารัตน์ เจริญเขต (2551) ที่พบว่า ห้องสมุดควรมีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ในห้องสมุดทั้งในการจัดการสารสนเทศและการให้บริการที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานต่างๆ ของมหาวิทยาลัยที่นักศึกษาสามารถใช้บริการได้ทั้งในขณะที่อยู่ภายในและภายนอกห้องสมุดและสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กรรณิการ์ นาคอยู่และคณะ (2547) ที่พบว่า ผู้ใช้ต้องการให้จัดหางบประมาณให้เพียงพอเพื่อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศอย่างเพียงพอและทันสมัย เช่น บริการคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับความคิดเห็นของ สัมพันธ์ พลันสังเกตุ (2546) ที่กล่าวถึงรูปแบบของห้องสมุดมีชีวิตว่าขึ้นอยู่กับสภาพการณ์และความพร้อมของห้องสมุดแต่ละแห่ง ซึ่งการปรับปรุงห้องสมุดไปสู่ห้องสมุดมีชีวิตอาจแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ

- 1) การให้บริการสารสนเทศแบบออนไลน์แก่ประชาชนต้องใช้งบประมาณสูง เพื่อปรับปรุงระบบเทคโนโลยี ซึ่งรัฐบาลกำลังดำเนินการในส่วนของเครือข่ายการศึกษาของชาติ (EdNet)

- 2) การปรับปรุงห้องสมุดเดิมให้กลายเป็นห้องสมุดที่มีชีวิตมีเป้าหมายหลักเพื่อเป็นห้องสมุดที่ดี ผู้ใช้มีความพอใจและมีความสุขในการเข้าใช้บริการ ซึ่งไม่ต้องใช้งบประมาณมาก การปรับเปลี่ยนไปสู่ห้องสมุดมีชีวิตจะทำได้โดยการรู้สถานภาพของตน การรู้ผู้ใช้บริการและสร้างความพึงพอใจ การชักจูงให้คนใช้บริการเพิ่มมากขึ้น การพยายามให้คนอยู่ในห้องสมุดนานเท่าที่จะนานได้

5.2.2.5 กิจกรรมที่ต้องการให้ห้องสมุดจัดทำขึ้นส่วนใหญ่ต้องการให้แนะนำหนังสือใหม่ นอกจากนี้ยังต้องการให้จัดฝึกอบรมหรือฝึกทักษะชีวิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต กิจกรรมแนะนำหนังสือ (โดยสมาชิก) จัดนิทรรศการวันสำคัญ เล่าเรื่องจากหนังสือ เวทีเสวนาหรือสัมมนาให้ความรู้ด้านสุขภาพและต้องการให้จัดทำบรรณนิทัศน์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของจิตารัตน์

เจริญเขต (2551) ที่พบว่า ห้องสมุดควรจัดกิจกรรมหรือโครงการที่ทำให้ผู้ใช้บริการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของห้องสมุด เช่น การจัดนิทรรศการ การจัดปายประชาสัมพันธ์ ควรมีพื้นที่สำหรับสารสนเทศ ห้องถิ่นและอาจขยายสาขาหรือขยายการให้บริการในแหล่งชุมชน เช่น หอพัก โรงอาหาร อาคารเรียน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าใช้ห้องสมุดได้ ในประเด็นดังกล่าวยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พัชรา ทิพยมหงษ์ (2547) ที่พบว่า ประชาชนในท้องถิ่นต้องการให้สำนักวิทยบริการจัดอบรมความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์และให้จัดบริการห้องสมุดนอกที่ตั้ง และยังเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ กรรณิการ์ นาโคอยู่และคณะ (2547) ที่พบว่า ควรมีการอบรมการสืบค้นสารสนเทศ

5.2.3 ปัญหาเกี่ยวกับการใช้บริการห้องสมุดที่กลุ่มตัวอย่างพบบ่อยที่สุดในการใช้บริการห้องสมุด คือ ห้องสมุดมีหนังสือเก่า ล้าสมัยและหนังสือที่มีอยู่ในห้องสมุดไม่ตรงกับความต้องการ รวมทั้งหาหนังสือไม่พบ หนังสือด้านบันเทิงมีจำนวนน้อยมากหรือแทบไม่มี ไม่มีสื่อบันเทิง ไม่เข้าใจวิธีการค้นหา สถานที่คับแคบ จากผลการศึกษาที่พบอาจเป็นเพราะห้องสมุดประชาชนมีงบประมาณอยู่อย่างจำกัดไม่สามารถจัดซื้อ จัดหาทรัพยากรสารสนเทศได้ครบทุกประเภท จึงทำให้ห้องสมุดไม่สามารถจัดหาทรัพยากรใหม่ๆ เข้ามาไว้บริการได้ครบถ้วนตามความต้องการของผู้ใช้บริการได้ ดังนั้น บรรณารักษ์ควรนำข้อมูลจากผลการวิจัยในครั้งนี้เสนอผู้บริหาร เพื่อจะได้หาแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงห้องสมุดในสังกัดของตนเองให้มีศักยภาพทัดเทียมกับห้องสมุดประชาชนหรือห้องสมุดต่างๆ ต่อไป ซึ่งในประเด็นปัญหานี้มีผลการศึกษาของ อิดารัตน์ เจริญเขต (2551) ที่พบว่า กลุ่มตัวอย่างต้องการให้ห้องสมุดตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของชุมชนมหาวิทยาลัยที่มีการคมนาคมและสัญจรสะดวก อยู่ใกล้กับอาคารศูนย์คอมพิวเตอร์ อาคารเรียนหลัก ศูนย์อาหารและหอพักนักศึกษา ลักษณะของอาคารควรเป็นอาคารเอกเทศ ภายในอาคารมีการจัดแบ่งพื้นที่ภายในอาคารเป็นสัดส่วน (Zone) ตามวัตถุประสงค์ของการใช้โดยแบ่งเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาค้นคว้า (Study Area) พื้นที่สำหรับการศึกษาเพื่อความเพลิดเพลิน (Edutainment Area) และพื้นที่เพื่อการข้อมูลข่าวสารและรวมทั้งบริการอื่นๆ เช่น ร้านขายหนังสือ ร้านกาแฟ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Browsing Area) เป็นต้น นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของ กรรณิการ์ นาโคอยู่และคณะ (2547) ที่พบว่า ปัญหาด้านอาคารสถานที่มีความคับแคบ ที่นั่งไม่พอเพียง เก้าอี้และสกปรก ซึ่งผู้ใช้ต้องการให้เชื่อมต่ออาคารทั้ง 2 หลัง เพื่อตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม คัดเลือกสารสนเทศบางส่วนที่ไม่มีผู้ใช้บริการหรือเก่าออกไปบ้าง ด้านทรัพยากรสารสนเทศ มีหนังสือ วารสารน้อย เนื้อหาเก่าไม่ตรงกับความต้องการ วิดีทัศน์และซีดีรอมมีเนื้อหาไม่ทันสมัย ผู้ใช้ต้องการให้จัดหางบประมาณให้เพียงพอเพื่อจัดหาทรัพยากรสารสนเทศอย่างเพียงพอและทันสมัยและควรสำรวจผู้ใช้บริการด้วย ด้านบริการคอมพิวเตอร์ ให้บริการมีน้อยมาก การประชาสัมพันธ์ไม่ทั่วถึง ผู้ใช้ต้องการให้มีคอมพิวเตอร์ที่เพียงพอและมีคุณภาพ มีการประชาสัมพันธ์หลายรูปแบบและควรอบรมการสืบค้นสารสนเทศ และจากผลการศึกษาปัญหาเรื่องของการให้บริการของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ พบว่าในประเด็นนี้มีน้อยมากหรือแทบไม่มี ผู้วิจัยสังเกตในช่วงเก็บข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ผู้ให้บริการมีความเป็นกันเองกับผู้ใช้บริการโดยให้คำแนะนำและเป็นกันเองกับผู้ใช้บริการ แต่ผลการวิจัยในครั้งนี้แตกต่างจากผลการศึกษาของ กรรณิการ์ นาโคอยู่และคณะ (2547) ที่พบว่า ปัญหาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ให้บริการมีน้อย ขาดมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ไม่เต็มใจให้บริการ การที่จะเกิดห้องสมุดมีชีวิตที่สำคัญที่สุดต้องเริ่มต้นจากการให้บริการของเจ้าหน้าที่ โดยมีเจ้าหน้าที่อย่างเพียงพอ

มีมนุษย์สัมพันธ์ เติบโตในการบริการและครอบบรมเจ้าหน้าที่เรื่องการให้บริการโดยมีหลักสูตรการอบรมประสิทธิภาพของห้องสมุดมีชีวิต

5.2.4 ผลการประเมินหลังการถ่ายทอดการฝึกอบรม ด้านหัวข้อวิชา ด้านวิทยากรและด้านความเหมาะสมของโครงการในภาพรวมและรายด้าน พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมในครั้งนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวันและสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมถ่ายทอดให้กับบุตร หลานของตนเองได้อีกด้วย ประกอบกับเป็นความตั้งใจของผู้วิจัยและวิทยากรที่ต้องการให้ผู้เข้ารับการอบรมนำความรู้ที่ได้รับในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ได้จริงๆ เมื่อการฝึกอบรมสิ้นสุดลง วิจิตร อาวะกุล (2537) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกระบวนการที่ช่วยเพิ่มพูนความถนัด ความรู้ทางธรรมชาติ ทักษะ หรือความชำนาญ ความสามารถของบุคคลให้มีเทคนิควิชาการ ในการทำงาน เพื่อให้บุคคลเกิดพฤติกรรมใหม่ หรือเพื่อให้เกิดทักษะในการทำงานได้อย่างใดอย่างหนึ่ง หรืออีกนัยหนึ่ง การฝึกอบรมหมายถึง การพัฒนาหรือฝึกฝนอบรมบุคคลให้เหมาะสมหรือเข้ากับงานหรือการทำงาน ในขณะที่ พงศ์ หรดาล (2539) กล่าวว่า การฝึกอบรมเป็นกิจกรรมการเรียนรู้เฉพาะบุคคลเพื่อที่จะปรับปรุงและเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) และทัศนคติ (Attitude) อันเหมาะสม จนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมและทัศนคติต่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จากคำจำกัดความของนักวิชาการ 2 ท่าน ทำให้เล็งเห็นว่าผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจการถ่ายทอดและฝึกอบรมอยู่ในระดับมากสำหรับในด้านหัวข้อวิชานั้น ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ หัวข้อเรื่องประโยชน์ที่คิดว่าจะนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ ใช้งาน รองลงมา คือหัวข้อเรื่องความสอดคล้องของเนื้อหาวิชากับวัตถุประสงค์ของหัวข้อวิชา ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องนี้ หลังการอบรมและหัวข้อวิชาความรู้ ความเข้าใจในเรื่องนี้ ก่อนการอบรม ในขณะที่ด้านวิทยากร พบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ เรื่องความรู้และประสบการณ์ในเรื่องที่บรรยาย รองลงมา คือ เรื่องความเหมาะสมของวิทยากรโดยรวม ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ ความชัดเจนในการตอบข้อซักถามให้คำแนะนำ เทคนิควิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชาและความสามารถในการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ ตามลำดับและด้านความเหมาะสมของโครงการในภาพรวม โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 ลำดับแรกคือ ความพึงพอใจในการฝึกอบรม ประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรมและการบริหารการฝึกอบรมระหว่างการฝึกอบรม

5.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษา ผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนห้องสมุดประชาชนในอดีตให้เป็นปัจจุบัน
2. ควรมีศึกษา “การพัฒนาห้องสมุดมีชีวิตของห้องสมุดโรงเรียนในเขตความรับผิดชอบของจังหวัดปทุมธานี”
3. ควรมีการติดตามผลการพัฒนาระบบห้องสมุดมีชีวิต กรณีศึกษาห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานีในครั้งต่อไป
4. ควรมีการศึกษาผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรสารสนเทศของผู้ใช้บริการห้องสมุดมีชีวิตในอนาคต
5. ควรมีการศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาห้องสมุดประชาชนของชุมชนและประชาชนในจังหวัดปทุมธานี ในอีก 5 ปีข้างหน้า